

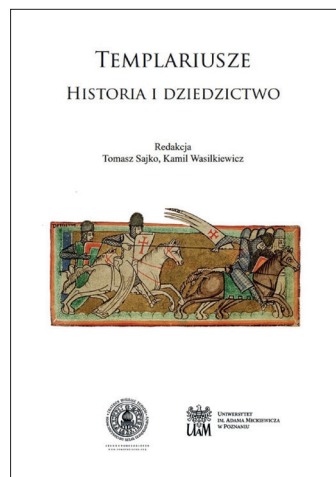
Jarosław Żurek
(Dąbrowa Górnicza)
<https://orcid.org/0009-0003-9611-4562>

DZIEDZICTWO UBOGICH RYCERZY CHRYSTUSA

Templariusze. Historia i Dziedzictwo, red. Tomasz Sajko, Kamil Wasilkiewicz, Wydawnictwo Rys, wydanie I, Gniezno-Poznań 2025, ss. 214.

Książka „Templariusze. Historia i Dziedzictwo”, wydana przez Wydawnictwo Rys, jest wynikiem zeszłorocznej konferencji naukowej zorganizowanej w Instytucie Kultury Europejskiej w Gnieźnie Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu na temat „Templariusze. Dziedzictwo i Mit”. Publikacja zbiera prace uczestników konferencji reprezentujących kilka dyscyplin naukowych, których łączy pasja odkrywania dziejów i działalności zakonu z uwzględnieniem terenów Polski.

Książka stanowi obszerne opracowanie poświęcone Zakonowi Ubogich Rycerzy Chrystusa i Świątyni Salomona (łac. Frates Militiae Templi, Pauperes commilitones Christi Templique Salomonici), znanemu powszechnie jako templariusze. Autorzy zawartych w niej artykułów podejmują próbę kompleksowej analizy historycznej i kulturowej obecności i roli templariuszy na ziemiach polskich. Praca wpisuje się zatem w aktualny nurt badań nad historią średniowiecza i zakonów rycerskich, reprezentowany m.in. przez takich badaczy jak: Malcolm Barber, Alain Demurger, Helen Nicholson oraz polskich naukowców, do których należą Marian Małecki, Kamil Wasilkiewicz, Maria Starnawska, Magdalena Satora, Sławomir Majoch.



Publikacja składa się z dziesięciu artykułów obejmujących wiele dziedzin naukowych i tematów: od mitów wysnutych na kanwie historii zakonu, symboli templariuszy oraz ich znaczenia, badań nad początkami działalności templariuszy na Pomorzu Zachodnim i emocjami towarzyszącymi zakonnikom podczas procesu, przez analizę najnowszych badań w komandorii w Oleśnicy Małej, mitów zakonu w Polskiej literaturze, kulturze i sztuce i badań nad liturgią zakonu – aż po studia nad przynależnością konwentualną poszczególnych zakonników. Ostatnia część opracowania poświęcona została omówieniu zakresu oraz kierunków działań Stowarzyszenia Szlak Templariuszy.

Pierwszy artykuł, przygotowany przez dr hab. Mariana Małeckiego, profesora Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie, wprowadza czytelnika w historię powstania mitu towarzyszącego zakonowi templariuszy po jego kasacie w 1314 r. Autor wyjaśnia, na czym polegał fenomen zakonu. Opisuje początki powstania i rozwoju jego mitu w Europie oraz przeniesienie go na grunt ziem polskich. Z tekstu można dowiedzieć się wielu ciekawych rzeczy na temat samego zakonu, jego funkcjonowania, działalności i rzekomych spadkobierców podszywających się pod kontynuatorów templariuszy. Publikacja ogniskuje się na naświetleniu wyjątkowości samego zakonu oraz jego działalności na tle całego średniowiecza. Zwraca też uwagę na zainteresowanie, jakie budzi on u badaczy z innych dziedzin, takich jak socjologia czy etnografia.

Mimo kasaty zakon bardzo szybko odżył w sferze kulturowej. Praca w sposób pogłębiony przedstawia genezę i ewolucję jego legendy powstałej pod koniec XVIII wieku. Przeprowadzona analiza krytyczna oraz porównawcza konfrontacja materiału źródłowego z przekazami tradycji ludowej odnoszącymi się do najwcześniejszych terytoriów templariuszy na Śląsku oraz domniemanej przynależności tych ziem do Zakonu nie dostarczyły podstaw do uznania wiarygodności któregośkolwiek z omawianych przekazów. Na zakończenie rozdziału zamieszczono katalog 84 miejsc (mitycznie i historycznie) związanych z templariuszami, stanowiący wynik samodzielnej pracy badawczej autora.

W drugim rozdziale Dariusz Garba opisał symbole templariuszy i ich znaczenie. Swoje badania oparł na szerokiej bazie źródłowej, obejmującej zarówno materiały historyczne, jak i ikonograficzne. W efekcie przedstawił szczegółową analizę symboli i symboliki związanej z zakonem, wzbogaconą o interpretację znaczenia poszczególnych znaków oraz ich funkcjonowania w tradycji zakonu. Do omawianych symboli należały płaszcz, krzyż, sztandar i motywy, które występują na pieczęciach: dwóch rycerzy na jednym koniu i obraz świętyni Salomona z Jerozolimy.

Kolejnym autorem jest dr hab. Kamil Wasilkiewicz z Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, który przedstawił próbę nowego spojrzenia na powstanie i rozwój zakonu templariuszy na Pomorzu Zachodnim. Jego praca odnosi się do polityki realizowanej przez Barmina I i jej wpływu na zakon. Autor oparł swoje

badania na obszernej bazie źródeł historycznych – przede wszystkim pierwotnych – co znacząco podnosi ich wartość naukową. Publikacja wnosi cenny wkład w badania nad zakonem templariuszy. Wyróżnia się wysokim poziomem naukowym oraz może stanowić ważny punkt odniesienia dla dalszych badań.

W następnej części dr Marcin Gomółka przedstawił próbę rekonstrukcji obecności zakonu Ubogich rycerzy Chrystusa na Ziemi Łukowskiej. Podstawą dociekań jest tu bulla papieża Aleksandra IV z 1 lutego 1257 roku. Uczony odtworzył dotychczasowy dorobek badawczy, wykorzystując zarówno źródła pierwotne, jak i istniejące opracowania, oraz postawił kilka nowych hipotez, które zasługują na dokładniejsze badania.

W dalszej części książki dr hab. Magdalena Safora, prof. z Uniwersytetu Stefana Wyszyńskiego w Warszawie, na podstawie dokumentów z paryskiego procesu zakonu templariuszy zanalizowała świadectwa ekspresji emocji samych rycerzy zakonu. Badając źródła archiwalne dokumentujące proces, wyciągnęła ciekawe wnioski dotyczące zastraszania członków zakonu przez inkwizytorów, ale także przez dostojników samego zakonu.

Rozdział szósty przedstawia badania architektury komandorii templariuszy w Oleśnicy Małej. Naukowcy zajmujący się tym zagadnieniem, dr inż. Maciej Małachowicz i Anna Małachowicz, przedstawili obszerne podsumowanie pierwszego nieinwazyjnego etapu badań na terenie pozostałości po komandorii w Oleśnicy Małej w województwie dolnośląskim. Dzięki ich badaniom ustalono między innymi chronologię warstw murów w piwnicy pod kościołem i kaplicą. W artykule opisano także wstępne wyniki pomiarów georadarowych przeprowadzonych na terenie przylegającym do kościoła. Jest to pierwsze tak obszerne i rzetelne podsumowanie dotychczasowych badań w tym miejscu.

Rozdział siódmy, autorstwa mgr. Sławomira Majocha z Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie, omawia wątek obecności templariuszy w literaturze i sztuce polskiej od średniowiecza po czasy współczesne. W swojej pracy autor nawiązał do przykładów europejskich, ale skupił się na unikalnych legendach, które pojawiają się tylko na terenach Polski. Mity przedstawione są w sposób obrazowy, znakomicie dokumentując kulturotwórczą rolę i społeczną potrzebę ideałów.

Badacz niezależny Bartłomiej Dźwigała w swoim artykule podsumował wybrane publikacje z ostatnich dziesięcioleci dotyczące praktyk liturgicznych templariuszy. Z analiz oraz wniosków sformułowanych przez badaczy zajmujących się księgami liturgicznymi templariuszy, ich duchowością i życiem religijnym wyłania się obraz zakonu o szczególnej pobożności, opartej na kulcie krzyża świętego i męki Pańskiej. Praktyki liturgiczne nie miały jednak wszędzie takiej samej formy. Templariusze potrafili bowiem dostosować się do miejscowych warunków i lokalnych realiów poszczególnych komandorii.

Rozdział autorstwa Piotra Hopego jest przyczynkiem do recenzji pracy Edmunda Burzyńskiego z 2016 roku poświęconej imiennej liście i afiliacjom konwentualnym templariuszy z komandorii na ziemiach piastowskich i na Pomorzu Zachodnim. Choć praca ta uznawana jest za znaczący wkład do polskiej historiografii zakonu, recenzent podaje w wątpliwość niektóre jej ustalenia i wnioski, i w sposób analityczny i jasny omawia wady i zalety opracowania Burzyńskiego. Zaznacza przy tym, że recenzja to jedynie przyczynek do szerszej pracy poświęconej temu tematowi, która zostanie wydana w późniejszym okresie.

Na zakończenie mgr Tomasz Sajko, prezes stowarzyszenia Szlak Templariuszy, przedstawił pokrótce działalność organizacji w zakresie promowania wiedzy o historii zakonu. Działania Szlaku obejmują wystawy czasowe, inscenizacje, działalność edukacyjną i naukową. W dorobku stowarzyszenia jest kilka konferencji naukowych tematycznie związanych z zakonem templariuszy, ale także inscenizacje rekonstrukcyjne z epoki oraz działalność społeczna i charytatywna. Stowarzyszenie Szlak Templariuszy sprawuje też patronat nad serią wydawniczą „Szlakiem krucjat”. Pielęgnuje również pamięć o swoich prominentnych członkach.

Układ całości publikacji jest logiczny i przejrzysty. Każdy rozdział kończy się syntetycznym podsumowaniem oraz bogatą bibliografią tematu, co ułatwia czytelnikowi orientację w omawianych zagadnieniach. Książka stanowi próbę nowego, całościowego ujęcia dziejów zakonu templariuszy w kontekście politycznym, społecznym i religijnym. Autorzy podejmują tematy z perspektywy historycznej i źródłoznawczej, a gdzie to konieczne, starają się zrewidować utrwalone w historiografii poglądy.

Pod względem językowym książka jest napisana stylem klarownym i precyzyjnym, terminologia jest konsekwentna a aparat naukowy poprawny. Zasadniczym atutem pracy jest solidna baza źródłowa. Metodologicznie książka opiera się na analizie porównawczej oraz podejściu interdyscyplinarnym, łączącym historię polityczną, religijną i gospodarczą. Stanowi wartościowy wkład w badania nad zakonem templariuszy oraz historią społeczno-religijną średniowiecza. Autorom udało się połączyć wnikliwą analizę źródeł (w tym niemiecko- i francuskojęzycznych dokumentów średniowiecznych) z przystępnym ujęciem problematyki, dzięki czemu książka może zainteresować nie tylko historyków, ale także szersze grono czytelników.

Praca wyróżnia się wysokim poziomem naukowym, może stanowić ważny punkt odniesienia dla dalszych badań i zasługuje na szczególne uznanie. Podsumowując: „Templariusze. Historia i dziedzictwo” to rzetelne i inspirujące opracowanie, które z pewnością zajmie trwałe miejsce w Polskiej historiografii zakonu. Pracę śmiało można polecić studentom historii, mediewistom oraz wszystkim tym, którzy interesują się dziejami zakonów rycerskich (w szczególności templariuszy), archeologią i duchowością średniowiecza.

Bibliografia

- Barber M. 1999, *Templariusze*, Warszawa.
- Barber M. 2006, *The trial of the Templars*, Cambridge.
- Burzyński E. 2010, *Zakon rycerski templariuszy na ziemiach Polski piastowskiej i na Pomorzu Zachodnim*, Wodzisław Śląski.
- Demurger A. 2012, *Jakub de Molay. Zmierzch templariuszy*, Toruń.
- Demurger A. 2018, *Templariusze proces 1307-1314*, Kraków.
- Majoch S. 2004, *Templariusze Historia i Mit* (red.), Toruń.
- Małecki M. 2023, *Dziewiętnastowieczna legenda templariuszy na Śląsku. Johann Gotlob Worbs i jego wizja posiadłości Rycerzy Świątyni, Pszczyna*.
- Małecki M. 1998, *Proces Templariuszy we Francji*, Kraków.
- Nicholson H. 2005, *Rycerze Templariusze*, Warszawa.
- Satora M. 2008, *Społeczny odbiór procesu i upadku zakonu templariuszy we Francji w pierwszej połowie XIV wieku*, Malbork.
- Starnawska M. 1999, *Między Jerozolimą a Łukowem. Zakony krzyżowe na ziemiach polskich w średniowieczu*, Warszawa.
- Wasilkiewicz K. 2016, *Templariusze i Joannici w biskupstwie lubuskim (XIII-XVI w.)*, Gniezno.